

ВИСНОВОК
про наукову новизну,
теоретичне та практичне значення результатів дисертації
Ботвин Тетяни Михайлівни
на тему «Українські переклади Біблії
XIX – XX століть: лінгвокультурологічний аспект»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
зі спеціальності 035 Філологія

Актуальність дослідження. Конфесійний стиль, біблійні тексти, як і система української літературної мови в цілому, упродовж XX століття перебували під дією екстралінгвальних чинників, передовсім суспільно-політичних катаклізмів, які переживала Україна. Комуністичний режим, ворожий Українським Церквам, здійснював антирелігійну політику. Тому біблійні тексти в цей час не могли бути належним чином вивчені. Зазвичай переклад Біблії національною мовою є знаковою подією, що детермінує зростання національного самоусвідомлення, подальший розвиток національної мови й літератури, для яких мова біблійного перекладу часто слугує еталоном. У результаті переклади Біблії стають пам'ятками національної культури. З огляду на історичні обставини і в наш час переклади Біблії потребують уваги дослідників, зокрема – необхідне вивчення текстів у діахронно-синхронному ракурсі. Усе зазначене свідчить про актуальність дисертації Тетяни Михайлівни Ботвин на тему «Українські переклади Біблії XIX – XX століть: лінгвокультурологічний аспект».

Дослідження Т. Ботвин пов'язане з науковим напрямом кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка «Український мовний простір: лінгвокогнітивний, лінгвокультурологічний та лінгвопоетичний аспекти». Тему схвалено на засіданні вченої ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 7 від 27 квітня 2017 року).

Структурування роботи, виклад матеріалу й оформлення дисертації здійснено відповідно до вимог на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Відзначимо, що теоретико-методологічну базу рецензованої роботи представлено вичерпно. Підготовлена анотація відповідає всім вимогам. У вступі наявні необхідні реквізити (сформульовано об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, питання про методи реалізації задекларованих завдань, висвітлено наукову новизну, вказано на теоретичну і практичну цінність результатів).

Дисертаційна робота складається із трьох розділів. У першому теоретичному розділі розкрито суть лінгвокультурологічного аналізу біблійного тексту, коректно здійснено огляд лінгвістичних студій із цього питання, подано методологічний інструментарій дослідження. Другий розділ репрезентує історико-лінгвістичний підхід авторки до аналізованого матеріалу, на основі якого схарактеризовано українські переклади Біблії ХІХ–ХХ століть: «Святе Письмо Старого і Нового Завіту» (пер. П. Куліша, І. Левицького, І. Пулюя), «Євангеліє» (пер. П. Морачевського), «Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту» (пер. І. Огієнка), «Святе Письмо Старого та Нового Завіту» (пер. І. Хоменка), «Біблія» (четвертий повний переклад з давньогрецької мови ієромонаха о. Рафаїла (Р. Турконяка)). У третьому розділі в лінгвокультурологічному ракурсі здійснено діахронно-сінхронний аналіз семантичних модифікацій лексики в українських версіях Біблії. Цей розділ має детальне структурування, побудоване за тематичним принципом, що дає змогу відчувати магістральний напрям дослідження.

Рецензована дисертація виконана на помежовій ділянці історії мови, лексикології, семасіології, лексикографії, лінгвостилістики, перекладознавства, культурології. Як засвідчує огляд літератури, здобувачка ретельно простудіювала наукові праці із задекларованої проблематики, опирається і на класичний доробок, і на нові роботи.

Під час дослідження застосовано комплексну методикку, а кожен метод чітко окреслено через систему завдань, для реалізації яких і передбачено його залучення. Так, використано метод дефініційного аналізу (для визначення відповідності семантики зіставляваних мовних одиниць), метод контекстуального аналізу (для тлумачення семантики лексичних одиниць у різних біблійних текстах), описовий метод (для узагальнень і висновків), метод зіставного аналізу (для визначення відповідності/невідповідності вираження мовних засобів тексту-першоджерела та українських перекладів в аналізованих контекстах; для встановлення оказіональних значень лексем; для виявлення парадигматичних відношень; для з'ясування характеру міжмовних корелятивів щодо окремих досліджуваних одиниць і лексики біблійних перекладів загалом).

Аналіз джерельного матеріалу багатоплановий: і в ракурсі ключових слів, і в хронологічному вимірі, і в аспекті різних перекладів Біблії. Зауважимо, що переклад Біблії є надскладним завданням через своєрідне накладання двох культур, двох мовних традицій, які перекладач повинен врахувати. Відповідно, зіставлення мовних особливостей перекладів засвідчує високу кваліфікацію і належну ерудицію Т. Ботвин.

Наукова новизна результатів дослідження детермінована обраною темою та зумовлена теоретичною і практичною значущістю роботи. Дисертація виконана здобувачкою особисто, містить наукові положення та нові обґрунтовані теоретичні результати, що мають істотне значення для галузі гуманітарних наук та є важливими для лінгвістики і лінгводидактики. На тлі інших праць стосовно перекладів Біблії дисертація Т. Ботвин вирізняється тим, що розкриває ті зміни лексики біблійних текстів, які притаманні тривалому часовому відрізку і позначені лінгвокультурними та лексико-семантичними маркерами. Оскільки дослідження охоплює матеріал у часових рамках початку ХІХ століття – другої половини ХХ століття, а в цей діапазон входить період формування єдиної національної літературної мови (кінець ХVІІІ – середина ХІХ ст.) і період функціонування сучасної

української літературної мови, задіяно діахронно-синхронний підхід до аналізу матеріалу, що дало змогу здобувачці відобразити розвиток лексико-семантичної системи української мови загалом.

Найбільш істотні наукові результати в роботі можна окреслити такими положеннями:

- запропоновано лінгвокультурологічний підхід до аналізу лексикону українських версій Біблії;
- уперше в українських перекладах Біблії XIX – XX століть проаналізовано у лінгвокультурологічному аспекті лексику релевантних для дослідження тематичних груп: «теонімні номінації», «назви людини», «назви духовних осіб», «назви частин тіла людини (соматизми)», «назви родів занять», «назви хвороб», «назви тварин», «назви грошових одиниць»;
- встановлено екстралінгвальні та інтралінгвальні чинники лексичних варіацій українських версій Біблії упродовж двох століть (XIX – XX ст.);
- уперше простудійовано лексико-семантичні трансформації в синоніміїних рядах текстів українських версій Біблії.

У дисертаційній роботі ґрунтовно проаналізовано українські версії Біблії різних періодів (у перекладі П. Морачевського; П. Куліша, І. Левицького, І. Пулюя; І. Огієнка; І. Хоменка; Р. Турконяка) з погляду відтворення змісту оригіналу, з опорою на етимологію лексичних одиниць, на семантичні, стилістичні особливості та милозвучність мови. Т. Ботвин переконливо доводить, що в середині XIX ст. П. Морачевський зробив найбільший внесок у розбудову сакрального стилю української мови. На початку XX ст. П. Куліш започаткував перекладацьку традицію на території України, хоча для його перекладу (разом із І. Левицьким, І. Пулюєм) є характерним переобтяження просторічними словами, архаїзмами та церковнослов'янізмами. Здобувачка зазначає, що переклади І. Огієнка та І. Хоменка вирізняються точним відтворенням оригіналу.

Аналіз пам'яток української культури – перекладів Біблії – супроводжує доречний екстралінгвальний коментар дисертантки. Наприклад, коли йдеться про переклад П. Морачевського, Т. Ботвин зауважує, що робота вийшла у світ у 1906–1907 рр. (Євангеліє від Матвія, Марка й Луки) та у 1911 р. (Євангеліє від Івана), а цьому виходу передувало рецензування (виправлення, доповнення тощо), яке здійснювали такі відомі вчені, як О. Шахматов, Ф. Фортунатов, Ф. Корш, П. Коковцев, О. Лотоцький. Ініціатори видання в багатьох місцях виправили текст, що знівелювало певним чином цей переклад П. Морачевського.

У роботі встановлено, що ядерну зону біблійного тексту формують теонімні позначення і соматизми, які посідають визначальне місце в біблійній картині світу та часто вступають у синонімічні відношення. За спостереженням Т. Ботвин, теонімні номінації, назви людини зазнали найменших семантичних трансформацій та модифікацій, позаяк вплив позамовних чинників на ці тематичні групи незначний. Теонімні назви належать до сфери сакрум і їхня незмінність є характерною ознакою.

Поціновуємо і те, що в полі зору здобувачки прямі і переносні значення лексичних одиниць, різні типи відношень у синтаксичних конструкціях. Наприклад, зазначено, що соматизм *серце*, поєднуючись з іншими соматизмами в межах однієї синтаксичної конструкції, виявляє корелятивні, зіставні та протиставні семантичні відношення.

У процесі дослідження тематичних груп виявлено домінантні лексико-семантичні процеси в біблійному тексті: трансформацію семантичної структури слів (звуження чи розширення значень; семантичні зміни в словах з однаковою кількістю лексико-семантичних варіантів, зокрема – поглиблення тлумачення, узагальнення значення, модифікація значення, зміна позиції в потрактуванні значення в словниковій статті, висування іншого значення на роль основного тощо), а також чинники мовної динаміки: соціальні, світоглядні, ідеологічні та ін., які дали змогу з'ясувати план вираження і план змісту лексичних одиниць окреслених тематичних множин.

Імпонує лексикографічний аспект роботи. Авторка зі знанням справи зіставляє лексичні одиниці з біблійних текстів у вибраних для аналізу словниках. Така лінгвістична процедура сприяла визначенню основних хронологічних параметрів номінацій із релевантних для дослідження тематичних груп, з'ясуванню тенденцій динамічних процесів у семантиці лексичних одиниць.

Виявлено, з одного боку, диференціацію семантики найдавніших форм та активний розвиток вторинних значень, вторинної мотивації, що, відповідно, сприяло творенню лексичної синонімії, а з іншого – обмеження синонімії та гіперо-гіпонімних опозицій.

Лексика розглянутих тематичних груп в українських версіях Біблії демонструє динаміку лексико-семантичних варіантів лексем, детерміновану передусім різними часовими відрізками, стильовими особливостями в системі координат «біблеїзм – загальноживана лексика – лексика обмеженого використання».

Вважаємо, що **достовірність положень і висновків** у дисертації забезпечує багатоаспектний аналіз зібраного матеріалу і репрезентативна джерельна база: тексти Біблії в кількох українськомовних перекладах упродовж XIX – XX ст., а також матеріал лексикографічних загальномовних і спеціальних тлумачних праць, які стосуються різних періодів функціонування української мови. Пошук давньоєврейських слів (для Старого Заповіту) і грецьких (для Нового Заповіту) здійснено на основі конкордансу Стронга, що сприяло релевантності зіставлення одиниць аналізованих синонімії рядів із першоджерелами. Поцінуємо оптимальний спосіб паспортизації матеріалу. Кількість та якість використаних матеріалів, докладність їхнього аналізу створює передумови для забезпечення достовірності результатів дисертаційної роботи.

Теоретичне та практичне значення представленої дисертації. Теоретичне значення роботи полягає в обґрунтуванні методологічного інструментарію, який базується на загальнонауковому (системний,

парадигмальний та хронологічний) та конкретно-науковому (лінгвокогнітивному, лінгвокультурологічному, лексико-семантичному) рівнях, за допомогою якого проаналізовано семантику і прагматику мовних одиниць в українськомовних біблійних текстах у діяхронно-синхронному аспекті. Отримані результати поглиблюють базові засади теорії сучасної лінгвокультурології в цілому та методології дослідження біблійної картини світу зокрема. Лексикологію і семасіологію доповнено й уточненими типами семантичних модифікацій лексикону, механізмами субституції мовних одиниць, закономірностями залежності процесу семантичної трансформації в поєднанні зі стилістичною транспозицією лексики від екстра- та інтралінгвальних чинників.

Доказовість сформульованих дисертанткою положень підсилює теоретичну значущість роботи. Так, Т. Ботвин стверджує, що лінгвістичні (лінгвокультурні, лінгвокультурологічні) особливості українських перекладів є важливим сегментом релігієзнавчих, філософських студій, позаяк дали змогу виявити специфічні риси національних перекладацьких традицій, зумовлені рецептивними, власне конфесійними та лінгвістичними чинниками, осмислити біблеїзми як прецедентні лінгвокультурологічні одиниці, що мають не лише мовне наповнення, а й зберігають у часі інформацію культурно-національного характеру. Висновки після розділів і загальні висновки в дисертації цілісно підсумовують результати спостережень авторки. Дисертантка констатує, що переклади біблійного тексту українською мовою збагатили її лексико-семантичний і фразеологічний фонд, продемонстрували багатство виражальних засобів, органічно імплементували українську мову в загальноєвропейський культурний простір.

Практична цінність дослідження полягає в тому, що результати дисертаційної розвідки можна використати: у викладанні нормативних курсів – лексикології, стилістики, історії української мови, теорії та практики перекладу; для розробки і впровадження низки спецкурсів із

лінгвокультурології, міжкультурної комунікації, лінгвістики тексту; у лексикографічній практиці для створення словників і довідників; у розробці навчальної та методичної літератури з лексикології та історії української мови. Систематизовані лінгвальні факти слугуватимуть створенню інформаційно-довідкової бази, необхідної для реалізації мовної політики в Україні.

Повнота викладення матеріалів у публікаціях. Т. Ботвин висвітлила отримані наукові результати відповідно до мети роботи в п'яти одноосібних публікаціях. Із них чотири статті – у наукових фахових виданнях України, які на дату їхнього опублікування внесені до переліку наукових фахових видань України, затвердженого в установленому законодавством порядку. Одна стаття надрукована в науковому періодичному виданні іншої держави (у Польщі) з наукового напрямку, за яким підготовлено кваліфікаційну працю здобувачки.

Результати дисертації також пройшли належну апробацію на наукових конференціях різного рангу: університетських, всеукраїнських і міжнародних.

ВИСНОВОК

Усі наукові результати, які викладені в дисертаційній роботі та виносяться на захист, авторка отримала самостійно. Зміст дисертації відповідає задекларованій меті, наукові завдання, які поставила здобувачка, вирішено повністю, мети дослідження досягнуто. Анотація, структура й обсяг роботи відповідають встановленим вимогам. У публікаціях здобувачки відображено основні положення дисертації.

Викладене дає змогу зробити висновок про те, що дослідження Т. Ботвин «Українські переклади Біблії XIX – XX століть: лінгвокультурологічний аспект» є завершеною працею, у якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що сукупно розв'язують конкретне наукове завдання, яке має значення для розвитку сучасного мовознавства. Дисертація Ботвин Тетяни Михайлівни відповідає вимогам п. 10 «Порядку проведення

експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167, та може бути представлена у спеціалізованій вченій раді для присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Результати дисертаційної роботи Т. Ботвин обговорено і схвалено на розширеному засіданні фахового семінару кафедри української мови та методики її навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка 11 грудня 2019 року.

Голова фахового семінару

доктор філологічних наук, професор,
декан факультету філології і журналістики
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Т. П. Вільчинська

Рецензенти:

доктор філологічних наук, професор,
в. о. завідувача кафедри української мови
та методики її навчання
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Л. В. Струганець

кандидат філологічних наук, доцент,
заступник завідувача
навчально-методичного відділу,
доцент кафедри романо-германської філології
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

О. М. Пежинська

Учений секретар

20.12.2019 р.

В. Р. Гевко

Handwritten notes and signatures at the bottom of the page, including a signature that appears to be 'Т. П. Вільчинська' and other illegible text.